

In dit nummer:

Middeleeuwse boer Eelco
aan het woord

Chr. School a/d Gast

Bindervoetfoto's

Luchtwachttoeren
Zuiderweg

Friesenhaan 100 jaar
schoenmakers

Contactblad van de Historische Kring Zuidhorn

4^e jaargang nr. 1 juli 2014

Bestuur van de HKZ

<i>Voorzitter</i>	<i>P. H. Pellenbarg</i>
<i>Secretaris</i>	<i>G.Pellenbarg-Hesse</i> <i>secretarishkz@gmail.com</i>
<i>Penningmeester</i>	<i>P. Jonkman</i>
<i>Overige leden</i>	<i>A.W. Teelken, W. Renkema, G. van Agteren-Birza</i>

Archief W. Renkema. Het archief bevindt zich in het gemeentehuis

Website www.historischekringzuidhorn.nl

Druk RCG Groningen

Redactie

Nico Attema
Wiebe Renkema
Greetje Teelken
Baukje Vrolijk

Inhoud	blz
Van de redactie	3
Eelco Siccema boer aan de Westergast in 1445	4
Christelijke School aan de Gast	12
Schoenmaker Friesenhaan	18
Luchtwachtpost Zuiderweg	24
De Bindervoetfoto's	27

ISSN: 2214-6008

Foto Titelblad

17 Augustus 1900 werd in Groningen deze opname gemaakt. Met van links naar rechts: Everdina Clant Bindervoet, Talje Dijkstra en Hiltje Gerharda Wilhelmina Clant-Piccardt. De laatste vrouw van Hanckema

Van de voorzitter

Beste HKZ leden,

Met de zomervakantie in het vooruitzicht kunnen we denk ik terugblikken op een geslaagd verenigingsjaar, met dank aan het grote aantal trouwe leden dat steeds weer verschijnt bij onze lezingenavonden. Recordbreker was in januari van dit jaar Nico Attema, met het spannend opgebouwde verhaal over zijn zoektocht naar de geschiedenis van de Klinckemaborg, waarmee hij een 'all time high' van 150 toehoorders trok. Balk moest letterlijk alle stoelen uit de kast halen om iedereen een plaats te bieden! Ook de andere lezingenavonden, over de Noordpolder, het Engelse Kamp, het kloosterleven in het Noorden, en bouwstijlen van Groninger boerderijen, mochten zich in een ruime opkomst verheugen. We hopen van harte het gebleken enthousiasme bij de leden in het komend seizoen te kunnen vasthouden!

Naast de lezingenavonden leeft de HKZ in zijn commissies en werkgroepen, die ook het afgelopen jaar weer tal van activiteiten ontplooiden, teveel om hier op te sommen, dat komt wel in het eerstkomende formele jaarverslag. Prestaties om apart te noemen zijn natuurlijk het historische 'Hanckemadiner' (in september 2013; complimenten voor de Hanckema commissie!) en het uitkomen (in november 2013) van de nieuwe boekuitgave 'Straat voor Straat', onder redactie van Albert Teelken en Ed van Zomeren. Naar verluidt loopt de verkoop van het boek, met zijn geslaagde combinatie van honderden oude en nieuwe foto's uit Noord- en Zuidhorn en Briltel als een trein. De oude foto's uit het boek zijn sinds kort ook te bekijken op www.beeldbankgroningen.nl (met dank aan onze oud-voorzitter Anne Drentje). Op de beeldbank staan trouwens nog veel meer interessante historische fotobeelden, waaronder ook erg leuke luchtfoto's.

Inmiddels is het bestuur begonnen met het voorbereiden van de activiteiten in het nieuwe verenigingsjaar. Voor het najaar staan al twee lezingenavonden gepland, op dinsdag 14 oktober wordt in de Dorpssteeg Noorderhorn de historische talkshow 'Het drama van Justina Abelina' opgevoerd. Dat gaat over de in 1743 onder mysterieuze omstandigheden dood gevonden echtgenote van Antonius Clant, ooit dominee in Noorderhorn. En op donderdagavond 20 november komt Wim Pastoor vertellen over het door hem en zijn echtgenote Annie Beukema zorgvuldig gerestaureerde landgoedlogies Boerderij Pabema te Zuidhorn, dat begin dit jaar werd uitgeroepen tot de mooiste herbestemde boerderij van Nederland. Zet de data maar vast in de agenda. Prettige vakantie!

Piet Pellenburg

De geschiedenis van Zuidhorn verteld door een van zijn vroegere bewoners

In 1992 bestond Zuidhorn 600 jaar. Dit feit vormde destijds de aanleiding voor Ed van Zomeren om de geschiedenis van ons dorp op een originele en toegankelijke manier voor het voetlicht te brengen. Hij bracht in de door hem geschreven, en gespeelde voordrachten drie personages tot leven die ooit in het dorp zouden hebben gewoond. Een boer, een burger en een ambtenaar. Ieder van hen vertelde een stuk van de lokale en regionale geschiedenis.

Onlangs doken de teksten van deze monologen op. Het leek de redactie de moeite waard om ze u in licht gewijzigde vorm aan te bieden. We hopen dat u er net zoveel plezier aan zult beleven als de toehoorders in 1992.

Ik ben Eelco Sikkema, ik ben 54 jaren oud en ik woon al mijn leven lang in deze hoeve. Waarom weet ik niet, maar ik ben vanavond in een nadenkende stemming. Mijn rug doet zeer van een lange dag op het veld, maar slaap heb ik nog niet. Eerlijk gezegd ben ik wat onrustig, want er gebeurt tegenwoordig zoveel

dat ik niet begriip of dat me niet bevalt. Vandaar dat ik nou in mijzelf zit te praten, op deze avond van St. Ansfridus*) Meestal ben ik vrolijk en bezig in deze tijd van het jaar: want wat is nou mooier dan het voorjaar, als de kieviten mij al in de vroegste ochtend begroeten met buitelingen boven de graslanden, en als de zwaluwen pas terug zijn en druk over ons rieten dak scheren?

Misschien komt het ook wel doordat ik oud word. Van mijn zes broers en zusters zijn er al vijf dood-God hebbe hun ziel- en ik krijg ook steeds meer grijze haren. Mijn oudste jongen, Ubbo die al twintig jaar is, zegt het niet met zoveel woorden, maar soms zie ik hem van opzij naar me kijken, als we naast elkaar op het land werken, en dan weet ik wat ie denkt: wanneer stopt die ouwe man nou, en wanneer laat ie de

hoeve aan mij over? Gelijk heeft ie, het is een mooi spul, goed onderhouden en met gezonde beesten, en hij wil natuurlijk een keer baas op eigen erf zijn.

*) Ansfridus (940-3 mei 1010) stichter abdij van Thorn en bisschop van Utrecht

Ik merk ook dat ik steeds meer over vroeger nadenk en me afvraag wat mijn leven nou eigenlijk te betekenen heeft gehad: heb ik het wel goed gedaan, was ik wel een goede vader voor mijn kinderen en een goeie man voor mijn Gezina?

Maar een antwoord krijg je daar natuurlijk nooit op.

Als ik het aan mijn buurman vraag, Popko. Die hier ook op de Westergast woont, of aan de vrouw, dan zeggen ze alleen maar: wat lig je toch te zeuren, je bent toch te biecht gegaan, maar de pastoor begreep ook al niet waar ik heen wilde.

Die bleef maar doorvragen of ik niks ergers op mijn kerfstok had, zodat ik met een onbevredigd gevoel de kerk maar weer uitgelopen ben.

Reconstructie van Eelco's middeleeuwse boerderij op de Westergast

Nou ik zo nadenk over het leven, vraag ik mij af hoe de voorvaderen hier geleefd hebben. Maar dat kan ook niemand me vertellen, want dat heeft niemand ooit opgeschreven. Ja er zijn natuurlijk wel verhalen, maar die gaan nooit verder terug dan onze overgrootvaders. Ik heb nog nooit iemand gesproken die de eeuwwisseling heeft meegemaakt, 1400 dat moet toch een heel bijzonder jaar geweest zijn. Zelf ben ik in 1433 geboren, nou alweer 54 jaar geleden. Goed beschouwd heb ik een rustig leven gehad, hier in dit kleine dorp. Mijn leven was, in 'n woord, gelukkig. In mijn herinnering schijnt in al die jaren de zon en toch moet er ook veel ziekte en dood geweest zijn. Mijn eerste herinnering is dat ik aan het kribje sta waarin een dood broertje ligt van nog geen half jaar oud.

Verder herinner ik me de bruiloft van mijn oudste broer, het eerste feest dat ik

bewust meemaakte. Ik had nog nooit zoveel vreemden en verre verwanten bij elkaar gezien en ik was stomverbaasd dat er zoveel mensen op de wereld waren. Tenminste dat vertelde mijn moeder later graag, dat ik de hele dag maar bleef roepen: waar komen al die mensen toch vandaan? En iets wat ook grote indruk op me gemaakt moet hebben was mijn eerste bezoek aan de stad, toen ik op de wagen meemocht omdat mijn vader twee varkens op de veemarkt ging verkopen. Ik was verbijsterd toen ik de Martinatoren zag, ik begreep niet dat zoiets hoogs zomaar kon blijven staan zonder om te vallen. Vader zei trots dat het de hoogste toren van de noordelijke landen was, alleen in Utrecht stond nog een hogere. Maar die naam Utrecht zei mij natuurlijk niks.

Op de terugweg was ik zo moe van alle opwindning dat ik van stad tot Zuidhorn in de kar heb liggen slapen, naar het schijnt. Maar verder leek mijn jeugd te bestaan uit eindeloze zonnige dagen waarop we met een stel jongens naar de kwelders trokken om vogeleieren te zoeken. En ook namen we soms een stuk visnet mee en wat stokken; dan kon je bij afgaand water in een priel scholletjes vangen, deed je je ouders ook nog een plezier als je ermee thuis kwam. Het was toen nog geen uur lopen naar zee, maar sindsdien hebben de brave monniken uit Aduard de grens tussen water en land alweer een heel stuk laten opschuiven. We hadden bij die zwerftochten trouwens wel eens vechtpartijen met de jongens uit Oldehove, die mochten graag doen of het wad van hun was. Dan probeerden ze onze eieren of vis af te pakken, maar natuurlijk sloegen we flink van ons af. Het is een keer gebeurd dat een van die aanvallers een klap op zijn kop kreeg met een stok die we bij het vissen gebruikten. Hij viel zo neer in het kweldergras en bleef voor dood liggen. We schrokken ons dood en smeerden hem meteen, terwijl de Oldehoofsters allemaal om hem heen stonden en water over zijn hoofd gongen gooien. Terug in het dorp hebben we nog dagenlang in vrees geleefd, bang dat de grietman zou komen, of een stel kwaai boeren uit Oldehove, om verhaal te halen. Maar blijkbaar heeft die knul het overleefd, ze hebben nogal harde koppen daar in Oldehove. En achteraf ben je dan als jongen ook nog trots he, dan loop je te snoeven alsof je een veldslag gewonnen hebt voor de eer van Zuidhorn. Maar als zo'n dag op de kwelders gewoon verliep, een beetje vreedzaam, dan trokken we pas weer naar huis als de klok van het klooster in Aduard begon te kleppen voor het Angelus. En dan lag ons dorp er zo mooi bij he: van heel ver zag je het geboomte al, en de rooksluizen die boven de rieten daken uitstegen, zodat je vanzelf al trek kreeg in je avondmaal. Dat avondmaal bestond dan uiteraard uit gebakken scholletjes.

Wat je zelf gevangen hebt smaakt toch het lekkerst.

In mijn volwassen leven heb ik Gode zij dank niet veel tegenslagen gehad. De hoeve is nooit afgebrand, en bij de veepest van 18 jaar geleden hield ik meer dan de helft van mijn beesten over terwijl er ook boeren waren die maar een vijfde van hun bezit zagen overleven. Wel heb ik drie van mijn acht kinderen ten grave

Volgens mij is dat de laatste keer geweest dat ik echt beschoonen was. Ik weet niet eens hoe we thuis zijn gekomen, we schijnen alle vier laveloos in de kar te hebben gelegen, maar gelukkig wist het paard de weg terug. De volgende morgen was ik natuurlijk geen mens. Gezina moest me uit de bedstee trekken en zat te schimpen dat het kerspel mooi klaar was met een nieuwe grietman die zich zo liederlijk misdroeg. Acht jaar later, dus toen ik 40 was, was ik nog een keer aan de beurt, doordat er een paar andere edele heerden uitgevallen waren, door sterfte. Echt plezier heb ik nooit gehad aan dat werk, ik vond het maar moeilijk om te moeten beslissen terwijl het hele kerspel je op de vingers kijkt. Ik ben toch Koning Salomo niet! Bovendien, hoeveel je ook wikt en weegt, je maakt bijna altijd vijanden voor het leven. Gelukkig heb ik nooit met doodslag of brandstichting te maken gehad, alleen maar kleine zaakjes zoals die keer dat een vent uit Oldekerk een varken verkocht had dat twee dagen later dood neerviel. De koper had hem aangeklaagd, die beweerde dat de verkoper allang geweten had dat het beest doodziek was en dat het daarom van de hand deed tegen een schappelijk prijsje. Uiteindelijk heb ik de verkoper gelijk gegeven een beest kan toch van de ene dag op de andere dag flink ziek worden, net zo goed als een mens? Maar zoals ik zeg, echt leuk werk heb ik het nooit gevonden. Dus voor een jaar of drie heb ik mijn recht verkocht aan Jelle Oeges, die mag graag gewichtig doen en probeert links en rechts de rechten te kopen. Straks zitten we vrijwel jaar in jaar uit met grietman Jelle opgescheept. Hij mag zich graag hoofdeling noemen, laat me niet lachen.

Nou ik het over de rechtspraak heb: vorige maand heb ik in stad een terechtstelling meegemaakt. Dat hoop ik nooit meer te hoeven zien. Ik was naar de stad om wat gereedschap te bestellen, ik had nieuwe bijlen nodig en een zeis, maar toen mijn vriend Wubbo en ik van de smid terugkwamen bleek het een hele drukte te zijn. Allerlei volk stroomde naar de Grote markt. Er was een echte boef, een kerel die in het Oldamt verschillende boerderijen overvallen had, met een bende van een man of vijf. Het waren nachtbidden, dat is van dat tuig dat 's nachts met fakkels in de hand aan je deur klopt en dan je boerderij in de brand dreigt te steken als je niet met je zilver over de brug komt. Maar de boeren in die streek hebben een klopjacht op touw gezet en twee van de vijf schurken dood geslagen. Twee anderen wisten nog te ontsnappen, maar deze, zo'n beetje de leider, hebben ze voor de rechter in stad gesleept. Hij werd veroordeeld tot het rad. Nou Wubbo en ik stonden behoorlijk vooraan, dus ik heb het uitstekend kunnen bekijken, maar ik schijn dan ook een paar uur wit om de neus te hebben gezien. Kijk dat ie dood moest was duidelijk, het recht moet zijn loop hebben. Maar het was afschuwelijk hoor: hij werd op het rad gebonden dat op de grond lag, en toen kwam de beul met een zware ijzeren staaf, en die sloeg met enorme klappen eerst zijn armen kapot en toen zijn benen, zijn benen nog wel op twee plaatsen. Dat geluid van die slagen zal ik nooit vergeten, en dan dat gebrul van die kerel! Vreselijk vond ik het, in ain woord vreselijk. De boef was daarna zo'n beetje bewusteloos van de pijn, en toen

is ie met rad en al op een wagen naar de Hereweg gereden, waar ze buiten de poort het rad op een paal gezet hebben. Het schijnt dat zo iemand nog uren lijden kan voor hij dood is. Nou, ik weet wel, als wij in november het varken slachten hebben we meer genade dan de rechter en de beul.

Veel mensen zijn nu alweer bang voor het jaar 1500, dat ik heel misschien nog zal beleven, zo God het wil. Er zijn zieners die beweren dat de wereld dan zal vergaan in ain groot hels vuur, als straf van God omdat de wereld zo slecht geworden is. Je hoort ook de raarste verhalen en de grofste ketterijen, men durft zelfs kritiek te hebben op de Heilige Moederkerk en op zijne Heiligheid de Paus, die ver weg in Rome zit. Neem nou mijn eigen zoon, mijn tweede jongen, Sikke, die mag ook liever rare verhalen vertellen dan eerlijk boerenwerk doen. Van de week vertelde hij opgetogen dat er geleerden zijn die beweren dat de wereld een ontzaggelijke

Dominicaner monnik

stenen bal is, waarop wij rondlopen zonder het einde van de bal te

zien. Eerst dacht ik dat ie een grapje maakte, maar toen ik merkte dat ie het echt geloofde heb ik hem in zijn gezicht uitgelachen. Maar die dwaze knaap bleef maar volhouden, ook toen ik zei dat al het water van de zee dan toch van zijn aardbol zou aflopen. Hij beweerde dat het water er vanzelf aan zou blijven plakken, net als aan een natte steen die je in je hand houdt. Maar op het laatst werd ik kwaad en heb ik hem gezegd dat ie zulke onzin maar beter voor zich kon houden; ik wil die ketterse praat in mijn huis niet horen. Als de aarde een bal was, heb ik gezegd, dan stond het wel in de Bijbel en dan zou de pastoor het ons ook wel verteld hebben. Hij mag ook graag in de grond wroeten, en als ik aan het ploegen ben raapt ie

alles op wat hem opvalt. Vorig jaar vond ie zo'n driehoekig puntje vuursteen terwijl ik me in het zweet liep te douwen achter de os. Volgens hem was dat nou een pijlpunt van de heidenen die hier rondzwierven voordat de predikers uit het westen kwamen. En een maand geleden was ie helemaal verrukt over een stel potscherven die boven kwamen toen we paalgaten aan het graven waren, ik heb de achterwand van de stal namelijk een paar voeten naar het oosten gezet, nog een heel karwei vooral als je hulp steeds met z'n neus in de grond zit. Hij gaat met dat soort spul altijd naar broeder Ambrosius, die in het klooster van Aduard de boekerij beheert, want broeder Ambrosius heeft er verstand van, zegt ie. En dan zeg ik: als broeder Ambrosius verstand had, dan zou ie een boerenzoon meteen terugsturen om z'n oude vader te helpen, in plaats van hem twee uur te laten lopen

met een zak vol potscherven. Ja want ik ben die jongen weer een hele dag kwijt als ie weer zonodig naar het klooster moet. Maar soms probeer ik er nog het beste van te maken door hem een boodschap mee te geven: een zalfje voor de vrouw halen bij broeder geneesheer, of een gans verkopen aan de keukenmeester. Soms ben ik wel eens bang dat Sikke teveel op zijn neef gaat lijken, mijn oomzegger Gerhard uit Grootegast. Dat is ook zo'n eigenaardige knaap, met de meest wonderlijke denkbeelden soms denk ik dat de Boze zelf die jongen rare gedachten influistert. Het is bijna slecht afgelopen met Gerhard, twee jaar geleden toen hij ruzie maakte met de pastoor en de grietman. Hij had in de herberg beweerd dat mensen geen heiligen konden worden, en dat al die heiligengeschiedenissen verzinsels zijn. Dat is toch godslasterlijk! Maar het is vaak ook nog eens levensgevaarlijk: geloof het of niet, maar mijn eigen neef moest zich in Oldehove bij de proost van Humsterland melden. Twee inquisiteurs, Dominicanen dus, waren voor zijn geval helemaal uit Zwolle gekomen, nog een hele reis voor de hoge heren.

Foltermethoden van de inquisitie die neef Gerhard in Oldehove bespaard werden

Maar ze moesten tegelijk ook een paar duivelsuitbanningen doen in het Oldambt, dus dat ging dan in een keer met het verhoren van mijn oomzegger. We waren allemaal doodsbenuwd dat ze hem zouden laten pijnigen, en dat ie in Grootegast zou terugkeren als een wrak met een gelouterde ziel. Maar gelukkig Gerhard was zo verstandig om eieren voor zijn geld te kiezen, hij heeft gezegd dat ie beseftte dat ie gedwaald had, dat ie het zelf allemaal bedacht had en dat ie geen gesprekken met de duivel gehad had.

Maar hij heeft wel voor straf een half jaar met een geel kruis op zijn buis moeten lopen, zodat iedereen op een mijl afstand de ketter herkennen kon. Met gevolg dat iedereen zich bekruste als ze hem tegenkwamen, en dat Gerhard in de wijde omtrek geen huwbare dochter meer zal kunnen loskrijgen al biedt ie een kruiwagen vol goud.

Nee dan heb ik toch liever een zoon die steentjes en potscherven opraaft. Trouwens, eerst wou ik me neef doodverklaren, ik zei tegen Gezina dat ik hier niemand over de vloer wou hebben die naar pek en zwavel stonk, maar Gezina is altijd veel te goedig, en die jongen is de zoon van haar zuster, dus we hebben er geen moeilijkheden over gemaakt. Hij kwam in juni vorig jaar net als altijd helpen met het hooien toen we 's avonds met z'n allen aan het avondmaal zaten keek ik eerst onder de tafel en toen fluisterde ik in Gezina's oor dat ik geeneens bokkenpoten zag maar Gezina kon er niet om lachen.

En toch, ik maak er nou een grapje om, maar het gedrag van de jeugd, en die rare denkebeelden die overal opduiken, die maken me een beetje bang. Waar moet het heen met de wereld? Eeuwenlang is dit een vredig dorp geweest, op veilige afstand van de stad waar de messentrekkers wonen, een dorp waar het leven van vader op zoon geen spat veranderde. Ik heb nu nog gereedschap dat door mijn grootvader gebruikt is, een dolk die al meer dan honderd jaar steeds overgaat op de oudste zoon in ons geslacht. Niet dat ik hem ooit nodig heb gehad, maar zoiets geeft vastigheid, en een band met het leven van de voorvaderen.

Maar nu waait er een wind door de wereld die ik niet begrijp, eerlijker gezegd weet ik ook niet wat het jaar 1500 ons zal brengen : komt de Antichrist, gaan we met z'n allen ten onder? Er worden nu al vreemde geruchten gehoord, en er zijn tekenen geweest: in den Ham is een kalf met twee koppen geboren, en in het Humsterland rijdt er bij storm een ruiters zonder hoofd over de dijken, wie hem tegenkomt zal het nieuwe jaar niet meer zien.

Middeleeuwse boerin

Ach, ik klink wel erg somber vanavond. Laat ik maar ophouden en achter Gezina in de warme bedstee kruipen. Morgen kraait de haan weer vroeg en is er een hoop te doen, dus nog even m'n avondgebed, en dan blaas ik de kaars uit. Me bier is trouwens ook op. (geeuwt en gaat af)

Ed van Zomeren

Christelijk onderwijs in de gemeente Zuidhorn

*Op de website van de Historische Kring staat een verhaal over de school met de Bijbel aan de Gast. Over deze voormalige onderwijsinstelling is vanzelfsprekend meer te vertellen. En de geschiedenis blijft niet beperkt tot die van de lagere school. Want in 1938 wordt het christelijk onderwijs in de gemeente Zuidhorn uitgebreid met een ULO school aan de Noorderhorner Gast, nu Langestraat. Deze viel onder hetzelfde bestuur als de lagere school. Voor de schrijver vormen de verslagen van de bestuursvergaderingen de voornaamste bron van informatie. De financiële verslagen van de penningmeester maken hiervan deel uit. Daarnaast put hij uit de jaarverslagen **'In en om de school'** van het schoolhoofd. De eigen kennis en ervaring van de auteur, die leerling was op beide scholen, speelden een belangrijke rol bij het interpreteren van de feiten. In deze bijdrage komen de besognes van het bestuur aan bod. En u maakt kennis met de onderwijskrachten die aan het begin van 20e eeuw 'de dienst uitmaakten'*

Bestuur

In 1903 bestaat het bestuur dat de bouw van de school definitief heeft voorbereid uit 7 leden. W. de Boer is voorzitter; A. De Vries secretaris en G. Buist penningmeester. In 1905 wordt A. Kleveringa tijdens de ledenvergadering als nieuw bestuurslid verkozen en benoemd tot secretaris. Vanaf dan zijn de notulen veel beter te lezen, Kleveringa heeft een keurig en goed leesbaar handschrift. De vereniging telt nu 76 leden. In april 1906 wordt T. Muller penningmeester als opvolger van G. Buist. Er is aandacht voor de verdeling van de bestuursleden over de dorpen Noordhorn en Zuidhorn, Briltel fungeert als ondergeschoven kindje. Het valt ook op dat de boeren uit de Ga, zoals W. de Boer en G. Buist aanvankelijk bij

Noordhorn worden gerekend en later, na aanleg van het van Starckenborgkanaal, bij Zuidhorn. Bij de kandidaatstelling staat de woonplaats er nadrukkelijk bij. Op 7 januari 1908 wordt afgesproken: *er moeten minimaal 2 bestuursleden uit Noordhorn komen.*

Vanaf de start van de school gaan er regelmatig twee bestuursleden op bezoek in de school, ze nemen hun taak als verantwoordelijken voor het onderwijs aan de kinderen van de kerk serieus.

Voor inwoners van Noord- en Zuidhorn die hier al langere tijd wonen of gewoonnd hebben, klinken de namen nog wel bekend. Vooral die van de meeste bestuursleden, onder wie opvallend veel boeren en middenstanders. Een smid, een boekhandelaar, een transportondernemer, een timmerman, een schilder enz. Hoogopgeleiden komen de eerste tientallen jaren weinig in beeld. Wel mannen die zich geroepen voelen goed christelijk onderwijs voor hun kinderen mogelijk te maken. Onderwijs waarvoor men in de beginjaren geen cent van de overheid ontvangt. Eerst in 1908 wordt het salaris van het hoofd der school (HdS) door het Rijk vergoed. Direct erna ook dat van het tweede personeelslid, maar hier blijft het voorlopig bij. Pas in 1921 komt men ruimer in de financiële jas te zitten. Tegelijk met de toestemming voor nieuwbouw, uitbreiding met een vierde leslokaal, komt dat jaar voor de School met de Bijbel hier de financiële gelijkstelling, met het openbaar onderwijs.

Enkele namen van bestuursleden: uit Noordhorn, P. Schutter, smid; schilder A. Kleveringa; G. Burgler, transportondernemer; G. Van Til en later zijn zoon J. van Til akkerbouwer; P. Staal, werkzaam als voorman bij de gemeente en K. Dijkstra, kweker. Zuidhorn is vertegenwoordigd door o.a. T. Muller, boer; later zijn zoon P. Muller; G. Vlieg, winkelier; J.H. Poort, smid; A. Veenstra, gemeenteontvanger; J. Sennema slager; G. Wiegers, winkelier; H. van der Molen, molenaar en Chr. Kuipers, boer.

Vergaderverslagen

Als eerste enkele opvallende en beeldbepalende aantekeningen.

In het verslag van 27 september 1926 valt te lezen: *gemeente bericht dat arme arbeiders in aanmerking komen voor bijstand van kleding, schoolvoeding en klompen. Bestuur wil hier niet aan meedoen.*

Het is niet terug te vinden in de verslagen maar dit soort besluiten heeft ook tot gevolg dat sommige ouders ertoe overgaan hun kinderen niet of niet meer naar de school met de bijbel te sturen. Mijn eigen 'hervormde' grootouders hebben ooit ook deze beslissing genomen. En kort daarna op 29 november 1926:

Gedeputeerde Staten bieden aan een schoolarts in te schakelen, bestuur wil dat niet, op principiële gronden. De kwestie "schoolarts" houdt de gemoederen bezig zolang de school bestaat. Het bestuur en veel ouders hebben principiële bezwaren tegen de in hun ogen te ver gaande overheidsbemoeienis met de opvoeding van

hun kinderen. Op de vergadering van 29 juli 1935: *bestuur verzoekt Timmermans (HdS) aan de ouders op te dragen dat de meisjes niet met 'naakte' benen naar school mogen, ze moeten fatsoenlijker gekleed gaan.*

Bij het kennisnemen van alles wat door het schoolbestuur in de loop der jaren zorgvuldig en met een kroontjespen op papier is vastgelegd vallen deze aantekeningen nogal op. Het is duidelijk: wij hebben hier met een christelijke school te maken en met zeer gemotiveerde en betrokken bestuursleden, zelf veelal ook ouders van leerlingen. Het is absoluut geen uitzondering wanneer we zien dat sommige bestuursleden een groot gezin hebben en ernaast ook nog ambtsdrager van de gereformeerde kerk zijn. Weinig momenten dus dat zij te midden van hun gezin vertoeven; het vlees snijden op zondag misschien? Er zijn jaren dat men bijna wekelijks vergadert. Uiteraard wordt elke bestuursvergadering, elke ledenvergadering, elke ouderavond geopend met gebed en bijbellezing.

Werkwijze

En dat ze hun best doen, en meer dan hun best, blijkt uit diverse aantekeningen, zoals op 4 januari 1917: *de vergadering wordt pas om drie uur in de morgen (bij hanengekraai) gesloten.*

De veehouders kunnen gelijk doorgaan naar de stal om te melken. En dit is bepaald niet de enige keer dat de vergadering zo lang duurt.

De vergadering op 25 januari 1906 wordt noodgedwongen voortijdig gesloten omdat de olie in de lampen op is. En ook de crisis midden jaren dertig laat haar invloed gelden. Het geld wordt niet over de balk gegooid.

Op 30 januari 1933 komt eenmalig een opmerkelijk onderwerp ter sprake: *wel of niet een bewaarschool ?* In het jaarverslag over 1933: *overleg over bewaarschool, waarschijnlijk te duur, gemeente vergoedt het niet.* Het is er nooit van gekomen.

In mei 1934 heeft de secretaris opgetekend: *op bestuursvergaderingen voortaan geen koek en sigaren meer, wel koffie, kosten f. 1,50 per vergadering.*

Dat is acht jaar eerder nog anders, of er gelden voor de ouderavonden andere regels: *Voor de ouderavond op 4 maart 1926 wordt voor 11 gulden sigaren gekocht.* Voor dit bedrag moet een schoolschoonmaker, die 's winters ook de kachels aansteekt, in de beginjaren een maand werken.

Als Timmermans in november 1937 voorstelt een schrijfmachine aan te schaffen ziet het bestuur daar het nut niet van in, te duur wellicht. In juni 1939 zijn ze eindelijk zover. Ondanks een zuinig kijkende penningmeester komt de schrijfmachine er, voor f. 40, een tweedehandsje.

Nog een curieuze opmerking. 27 juli 1937: *voorstel damescommissie kinderen mazen te leren. Bestuur geeft de voorkeur aan breien en stoppen. Een beetje mazen mag.* Ik hoor een moderne moeder al zuchten: 'Waar bemoeien die kerels zich mee'.

Er zijn veel meer van deze aantekeningen te vinden in de verslagen door de jaren heen, maar deze volstaan om een beeld te geven van de werkwijze van de mannenbroeders.

Winterse foto van de school voor de uitbreiding, waarbij de hoofdingang werd verplaatst

Dorpsgeschiedenis

De geschiedenis van de school is onderdeel van de dorpsgeschiedenis, het omgekeerde is ook waar. Bij het doornemen van de bestuursnotulen lijkt het af en toe of je een geschiedenisboek aan het lezen bent, een boek over de historie van de laatste honderd jaar van Noordhorn, Zuidhorn en Briltil.

Over de middenstandszaken, over aanleg elektriciteit, waterleiding, de rondweg en allerlei bestuurlijke en politieke zaken op gemeentelijk niveau, contacten met en activiteiten van B en W en de gemeenteraad. Over de welstand, of liever, het gebrek aan welstand van de bewoners, van vooral Noordhorn, allemaal zaken die in de bestuursnotulen geregeld en vrij uitgebreid aan de orde komen. Maar ook het nieuws van buiten eigen dorp of regio blijft niet onvermeld. Het koninklijk bezoek op 2 juli 1929 aan Groningen waarbij ook ons dorp wordt aangedaan, de eerste wereldoorlog, de crisis van de jaren dertig, de hevige cycloon in augustus 1925 waarbij het halve dorp Borculo van de kaart geveegd wordt, verjaardag en jubileum koningin Wilhelmina, de problemen als gevolg van de tweede wereldoorlog: allemaal maatschappelijk relevante feiten en gebeurtenissen die kennelijk van belang geacht worden voor het wel en wee van de school en zijn bewoners, de opeenvolgende secretarissen houden het keurig en zeer consciëntieus bij.

Personeel, hoofd der school

Met de schoolhoofden zijn we snel klaar. Slechts twee onderwijzers leidden deze school in haar bijna 50-jarig bestaan. Van juli 1906 tot 1954 tot aan zijn pensionering eind 1940 P. (Piet) Timmermans. Een dienstverband van ruim 34 jaar! Hij werd opgevolgd door H. (Huib) Slings die in Zuidhorn de splitsing van de school in een Christelijk Nationale en een Gereformeerde school in 1954 heeft meegemaakt. Slings vertrok in 1958 naar Vlaardingen. Het valt op dat beide onderwijzers vanuit Friesland hier naar toe kwamen. Timmermans vanuit Garijp en Slings vanuit Munnekezijl.

Als schoolleiders zo lang aan dezelfde school staan dan drukken ze daar een stempel op. Dat kan haast niet anders. Daar komt nog bij dat met name meester Timmermans een dominante persoonlijkheid was. In de verslagen worden meerdere keren situaties beschreven waarin hij een ernstig verschil van mening heeft met het bestuur en daar niet altijd even verstandig mee omgaat. Zo dreigt hij meer dan eens met het verlaten van zijn dienstwoning omdat hij de huur daarvan te hoog vindt. En ook zijn er felle discussies, zeg maar slaande ruzies over de hoogte van zijn salaris. Het is niet uitgesloten dat huiselijke omstandigheden daarbij een rol hebben gespeeld, een veronderstelling die geen verdere uitleg behoeft voor de mensen die hem goed gekend hebben.

Veel informatie over het schoolleven in die tijd herinner ik mij uit mijn eigen schooltijd. Ook mijn vier broers en één zuster bezochten de school aan de Gast. En zij hebben eveneens hun herinneringen aan Timmermans, en die waren niet allemaal even fijn. Te horen krijgen dat je je niks moet verbeelden om naar de ULO te willen, een zoontje van een gewone arbeider, *'Wat denk je wel wie je bent.'* Een van mijn twee naar Canada geëmigreerde broers hield er een kleine trauma aan over, hij heeft het mij meermalen verteld. En mijn zuster Janna was doodsbang voor meester 'Sik', zoals hij door leerlingen werd genoemd. Niettemin heeft meester Timmermans ontzaglijk veel betekend voor het christelijk onderwijs in het algemeen, en voor de school met de bijbel in Zuidhorn in het bijzonder.

Dat laatste geldt zeker ook voor zijn opvolger, meester Slings. Iets wat ieder zal beamen die kennis neemt van de geschiedenis van deze school zoals die in de loop der jaren werd vastgelegd in notulen en verslagen.

Overig onderwijzend personeel

De twee schoolleiders zijn niet de enigen met een opvallend lang dienstverband. Ook een drietal onderwijzers was jarenlang aan de school verbonden. Te weten juffrouw G. Beintema, meester E. Compaan en meester F.R. Hijszeler. Juffrouw Beintema komt in oktober 1922 vanuit Beetgumermolen. Compaan komt in maart 1930 naar Zuidhorn vanuit zijn toenmalige woonplaats Ten Post.

Zoek het niet te ver haal het bij de Zevenster

- Diervoerders
Honden, Katten, Kraagdierten, Vogels en Kippen
- Diverse Tuinbenodigdheden
Kunstgras, Kalk, Potgrond, Koenselkorrels
- Paters afrastering
- Werkshoenen, Klompen, Laarzen en Overalls
- **Koegmans verf**, verf voor huis en tuin

De Zevenster
Kuipers v.o.f.
De Gast 82 – Zuidhorn
Tel. 0594-502074

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken
- Avia tankstation met bediening

Toyota dealer

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

Administratiekantoor

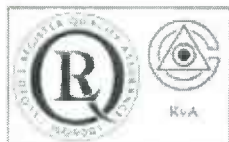
Rossing

www.rossingadm.nl

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspecialzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijelijdsartikelen.

Wegman
Zuidhorn

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502602
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)

TWEEWIELERHUIS S. DE VRIES

Noorderweg 2
9804 RM Noordhorn
0594-502066

Bezoek ook onze website:

www.devriestweewielersnoordhorn.nl

BOS

MANNENMODE

Bos Mannenmode
Hoofdstraat 10
9801BX Zuidhorn

Voorstraat 97
9291CE Kollum

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

Autobedrijf

Freddy van der Veen

Nieuwe en gebruikte auto's

Handelsweg 19b
9804 TK Noordhorn - Zuidhorn
Tel. 0594 - 502 433 / 502 414
Fax 0594 - 500 044

Universaal reparatiebedrijf

www.freddyvanderveen.nl

Matter

Ongediertebestrijding
Noordhorn 0594-503005

www.mollencursus.nl

P.H.Matter
Meidoornstraat 1
9804 SH Noordhorn
Tel. 0594-503005
Mobiel 06-57584262
Email info@mollencursus.nl

Rabobank

Personeel van de school in de jaren dertig, v.l.n.r.: Strik, E. Compaan, G. Beintema; F.R. Hijszeler en P. Timmermans

En meester Hijszeler uit Kollum ontvangt per 1 augustus 1931 zijn benoeming als onderwijzer aan de school.

Alle drie werkten hier tot hun pensionering . Tot na 1954. Compaan heeft zijn diensttijd hier voortgezet aan de christelijke ULO school aan de Noordhorner Gast. Zijn laatste schooljaren is hij directeur van de Gereformeerde MAVO aan de Brilweg

De overige personeelsleden hebben allen een betrekkelijk kort dienstverband. Naar de oorzaken van het grote personeelsverloop in de eerste twee decennia, kan ik slechts gissen. Maar de houding van het schoolhoofd zou er best een reden kunnen zijn.

Piet Helmus

*Willy en Piet Helmus,
gebroederlijk naast elkaar met de
schoolplaat van Isings 'In de
dessah'op de achtergrond.
Deze foto dateert van 1946*

Schoenmaker Friesenhaan van de Kerkstraat

De dorpen Noord- en Zuidhorn telden vroeger vele ambachtslieden: bakkers, slagers, schoenmakers, kleermakers, smeden, kuipers, timmerlui, schilders en wagenmakers. Machines waren er nog niet, het was allemaal handwerk.

Opvallend was het aantal schoenmakers in de 19^e eeuw. In 1820 waren er 6 schoenmakers en in 1869 was dit aantal opgelopen naar 10. Behalve het repareren van schoenen, werden er ook nieuwe schoenen gemaakt.

Het benodigde leer uit de eigen leerlooierij.

De schoenmakerij bracht vermoedelijk in die tijd niet genoeg op om van te leven.

Veel schoenmakers hadden dan ook neveninkomsten zoals bv. een scheerwinkel.

Dit artikel gaat over schoenmaker Friesenhaan, waarvan twee generaties hebben gewoond aan de Kerkstraat bij de Hervormde kerk op de plek waar nu het in 2010 gebouwde verenigingsgebouw Klein Hanckema staat.

De Kerkstraat in 1901 met links de schoenmakerij van Frederik Willem Friesenhaan. Rechts de pastorie van Ds. Cannegieter.

Schoenmaker Willem Friesenhaan

Willem was de zoon van schoenmaker Frederik Friesenhaan en Dietje Tonniss Mulder, dochter van winkelier Tonniss Reinders Mulder uit Zuidhorn.

De ouders van Willem woonden in Zuidhorn aan de Hoofdstraat (oudnr. 100)

Daar hadden ze een schoenmakerij op de plek waar nu juwelier Van Ark is gevestigd.

Willem kwam uit een gezin van zes kinderen en werd geboren op 10 februari 1831.

Vader Frederik bracht zijn zoon Willem in de schoenmakerij aan de Hoofdstraat de kneepjes van het schoenmakersvak bij.

Behalve de schoenmakerij had hij ook een scheerwinkel.

Naast het repareren van schoenen, maakte hij ook nieuwe schoenen, pantoffels en sloffen. Wie het leer hiervoor leverde is niet bekend. Misschien had vader Frederik zelf een leerlooierij zoals in die tijd wel gebruikelijk was.

Zijn moeder Dietje overleed op 2 april 1841 te Zuidhorn. Willem was toen nog maar 10 jaar.

Vader Frederik verhuisde waarschijnlijk later naar zijn geboorteplaats Groningen, want daar in overleed hij in 1869 op de leeftijd van 71 jaar. Willem is dan 38 jaar

De Hoofdstraat in 1901 met links het pand met paaltjes en kettingen van notaris Koning en daarnaast het toenmalig pand van de schoenmakerij van Frederik Friesenhaan en zijn zoon Willem

Na zijn huwelijk in 1857 met de 35 jarige Marijke Hovinga werkte Willem, die toen 26 was, nog twee jaar bij zijn vader in de schoenmakerij aan de Hoofdstraat. In die tijd woonde de (vrijgezel) Evert Barthold Bindervoet in huize Arnichem aan de Gast.

Hij liet het huis in 1840 bouwen (zie foto). Zowel Marijke als Willem kwamen regelmatig op Arnichem: Marijke werkte er als dienstbode en Willem onderhield baard en snor van Evert.

In 1859 verhuisde het paar naar een bestaande schoenmakerij aan de

Kerkstraat, het laatst bewoond door schoenmaker Jurjen Jurjens Woldijk, zoon van schoenmaker Bauke Jurjens Woldijk, die aan de Nieuwstraat een schoenmakerij had.

Dit huis stond op grond van de pastorie. Dat betekende dat er erfpacht betaald moest worden en wel f 1,75 per jaar. In het nog aanwezige erfpachtboekje begonnen de betalingen in het jaar 1779, vermoedelijk was dat ook het bouwjaar van het huis.

Op de eerste kadastrale kaart van 1820, werd als bewoner vermeld Jurjen Jurjens Woldijk, die behalve een schoenmakerij ook een leerlooierij had en vanaf 1805 hier woonde. Waarschijnlijk is de bestaande leerlooierij later opgeruimd, want Willem vroeg in 1859 toestemming aan de gemeente Zuidhorn voor het plaatsen van één of twee *looiuipen* en een z.g. *kalkdobbe* ten behoeve van het looien van leer voor eigen gebruik. Hij wilde deze kuipen en de kalkdobbe situeren op zijn erf ten zuiden of zuidwesten van zijn huis op een afstand van veertig el (ca.40 m) van de aangrenzende wegen. De gemeente verleende de vergunning op 10 december 1859. Mogelijk kreeg hij de huiden van de slager aan de Nieuwstraat.

Voor de leerfabricage dienden de huiden te worden geconserveerd om een soepel materiaal te krijgen dat bestand was tegen vocht en verhoogde temperaturen.

In de leerlooierij ondergingen de huiden een aantal bewerkingen.

Eerst werden de huiden in de *kalkdobbe* gelegd, een kuil gevuld met kalkmelk, om te weken ten behoeve van het ontharen. Vervolgens werden de huiden in de looiuipen, gevuld met eek (eikenschors) gehangen en gedroogd. Daarna konden de huiden niet meer bederven. Voordat de huiden helemaal droog waren, vonden eerst nog een aantal bewerkingen plaats: krabben, schuren en walsen. Om te drogen werden de huiden opgehangen of op de grond gelegd.

Een leerlooierij gaf veel hinder voor de omgeving, met name stank. Voor buurtbewoners en voorbijgangers (kerkgangers) zal dat geen pretje zijn geweest.

Johan Hora Buma maakte bezwaar tegen de verleende vergunning voor de leerlooierij. Hij was eigenaar van de Klinckemaborg met het bijbehorende

schathuis (boerderij) de Oosterburg, gelegen aan de Zuiderweg, die hij beide in 1838 kocht.

De 'borg' liet hij in 1839 slopen en het daarna gebouwde landhuis in 1857. In dat jaar ging hij op de Oosterburg wonen en verbouwde het voorhuis tot herenhuis. Tot zijn overlijden in 1863 bleef hij daar wonen. Hij maakte bezwaar tegen de verleende vergunning voor de leerlooierij.

*Gelet op de nadere aanzoeken van den Heer J.
Hera Buma te Zuidhorn, datt 2 en 6 deraer
maand, houdende verzoek tot afwijping van
de hiinbedeelde vergunning;*

Uit het besluit van de Provincie Groningen dd. 23 februari 1860

In twee bezwaarschriften verzocht hij Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen om de vergunning voor de leerlooierij af te wijzen.

G.S. verleende bij besluit van 23 februari 1860 echter wel toestemming, mits:

1. De plaats van de leerlooierij op aanwijzing en toezicht van B&W zal plaatsvinden.
2. Er binnen 10 ellen (ca. 7 m) van de langs het huis lopende wegen voor het drogen geen huiden of vellen werden opgehangen of neergelegd.
3. Dat B&W in het belang van de *publieke passage der rijtuigen*, nadere bepalingen kunnen geven ten aanzien van de inrichting van de leerlooierij.

Willem bouwde in ca. 1860 tegen de zuidgevel van zijn woning een leerlooierij. Voor de bouw gebruikte hij de kloosterstenen van het afgebroken voorhuis van boerderij de Oosterburg behorende bij de Klinckemaborg

*Het in 1860
aangebouwde huis,
waarin de leerlooierij
was gevestigd.
Gesloopt in 1962. Het
jongetje op de foto is
Johan Philip Spar
van der Hoek
(schrijver Genealogie
Friesenhaan) met zijn
zuster Enje Dina.*

Ingaande 12 mei 1884 verhuurde Willem Friesenhaan voor een jaar een kamer aan Harm Hartsema, postbode bij het Rijkspostkantoor te Zuidhorn. De huur bedroeg 40 gulden per jaar, te voldoen in vier termijnen.

Willem stond bekend om zijn opvliegendheid. Klanten die klaagden over het verrichte schoenmakerswerk joeg hij de zaak uit. Zijn schoondochter was bang voor hem. Verder hij lustte graag een borreltje.

Willem en Marijke kregen drie kinderen: een zoon en twee dochters.

Zoon Frederik Willem werd op 9 november 1857 geboren, dochter Trientje in 1859, die echter vroeg overleed en in 1864 weer een dochter Trientje.

Moeder Marijke overleed op 28 mei 1887 en vader Willem in 1899.

Frederik Willem volgde zijn vader op als schoenmaker.

Schoenmaker Frederik Willem Friesenhaan

Ook Frederik Willem werd schoenmaker. Daarnaast had hij een scheerwinkel en was hij telegrambesteller bij de PTT.

Hij trouwde met Enje Westra op 22 mei 1899 te Zuidhorn, Willem is dan 41 jaar en Enje 29 jaar. Ze bleven wonen in de schoenmakerij aan de Kerkstraat.

Ze kregen drie kinderen: Willem Lambertus, Grietje Maria en Maria Alida.

Frederik Willem overleed op 22 juni 1930 op 73-jarige leeftijd te Zuidhorn en zijn vrouw Enje stierf op 22 mei 1957, 86 jaar oud

Slager Derk Ossentjuk met zoon Job met een os voor het huis van Friesenhaan

*Enje Westra (links) met haar
nicht Trientje Friesenhaan.
Van Willem Frederik is geen
afbeelding aanwezig.
Bekend is, dat hij altijd heeft
willen voorkomen dat hij
gephotografeerd werd.*

Frederik Willem en Enje waren lid van de naastgelegen Hervormde Kerk. In het Nieuwsblad van het Noorden van 3 januari 1930 lezen we dat hij 25 jaar lang onafgebroken lid van de kerkenraad is geweest n.l. van 1905 tot 1930. Ds. Bange (1908-1946) herdacht dit feit aan het einde van de dienst op Nieuwjaarsmorgen.

De zoon van Frederik Willem en Enje Friesenhaan, Willem Lambertus, koos niet voor het schoenmakersvak, Hij werd koperslager. En dat hij daar bekwaam in was, bewees de windwijzer, die destijds het dak van het ouderlijk huis sierde. Hij heeft een aantal jaren bij de firma Priet te Zuidhorn gewerkt. Op 32-jarige leeftijd overleed hij aan een nieraandoening 1933. En hiermee eindigde ook het schoenmakersgeslacht Friesenhaan.

Willem Lambertus Friesenhaan

In 1962 is het bestaande huis door de nieuwe eigenaar W. Jager verbouwd. Het in 1860 aangebouwde gedeelte is gesloopt en de bestaande woning opnieuw ingericht. Daarbij is gebruik gemaakt van de gesloopte materialen.

Voor dit artikel is gebruik gemaakt van de 'Genealogie van het geslacht Friesenhaan' geschreven door J. Ph. S. van der Hoek uit Heerhugowaard in 1981

Wiebe Renkema

Luchtwachtpost aan de Zuiderweg

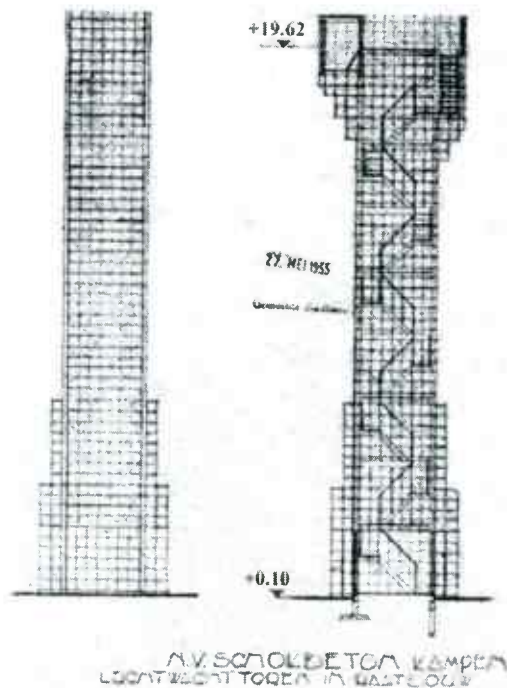
Onlangs was ik in het archief van de voormalige (kleine) gemeente Zuidhorn op zoek naar een bepaalde foto. Eén van de albums bevatte foto's genomen door de Grontmij in De Bilt vóór en tijdens het verharden van de Zuiderweg in 1957. Tot mijn verbazing kwam een foto te voorschijn met wat in de volksmond een *BB-toren* werd genoemd (zie boven). Ik liet de foto zien aan een vriend die onmiddellijk reageerde met: 'Die staat in Warfhuizen'. En groot was de verbazing toen ik zei dat die toren aan de Zuiderweg stond!

Reden genoeg om daar eens wat meer over te weten te komen.

Het blijkt dat er op 24 mei 1955 per aangetekende post een verzoek bij de gemeente is ingediend door de Kolonel der Genie H.J.T.M. Lohmeijer voor vergunning tot de bouw van een 'Luchtwachtoren'. Een beschrijving en tekeningen waren bijgevoegd. En een dringend verzoek:

'Gelet op de urgentie om tot spoedige bouw over te gaan, ingevolge een mij verstrekte opdracht, bericht ik U dat op een spoedige beslissing omtrent de te verlenen bouwvergunning zeer veel prijs wordt gesteld'.

Dat was aan geen dovemansoren gezegd, want de vergunning werd al na drie dagen, op 27 mei, verstrekt! Hoezo, ambtelijke molens?

Het gaat hier om een luchtwachtpost die past in de strategie van het in 1950 opgerichte Korps Luchtwacht Dienst (KLD). De taak is 'het signaleren, melden en blijven volgen van vijandige vliegtuigen die het Nederlandse luchtruim tot op een hoogte van 5000 voet (1500 meter) binnenvliegen (www.forten.info). De toenmalige radarapparatuur was nl. nog niet geschikt om dergelijke laagvliegende toestellen op te merken. Tevens moesten vijandelijke parachutisten acties gemeld worden.

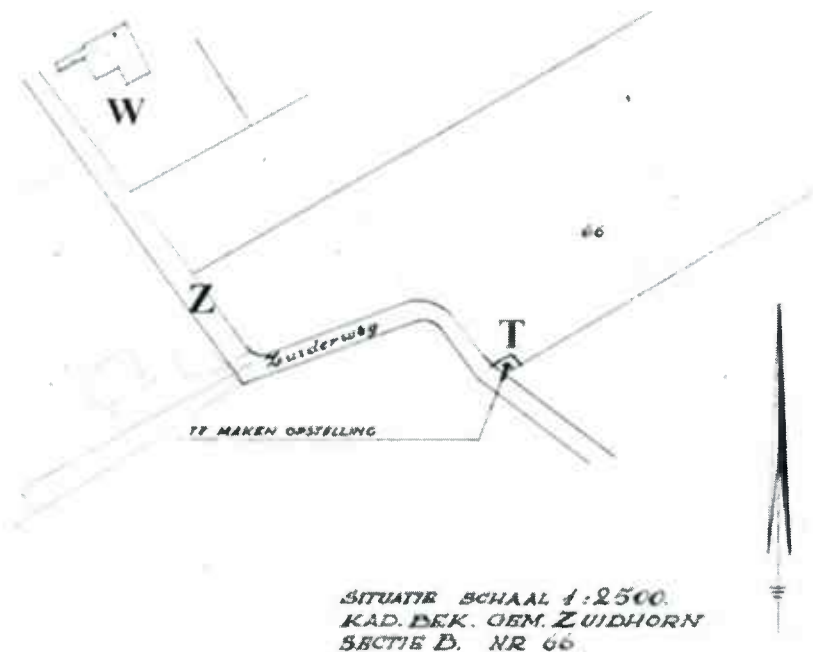
Op het gehoor konden vliegtuigen op een afstand van acht kilometer worden waargenomen en daarom werd een net van luchtwachtstorens op onderlinge afstanden van 16 km in Nederland geplaatst. Er werden

138 speciaal ontworpen torens gebouwd, de meeste daarvan - zoals die aan de Zuiderweg en bij Warfhuizen - waren zg. raatbouwtorens; bovendien werden ook nog 137 luchtwachtposten opgericht op bestaande gebouwen.

In de zestiger jaren werden veel snellere vliegtuigen ontworpen en er kwam ook betere radar-apparatuur beschikbaar. Daardoor werd het net van luchtwachtposten eigenlijk overbodig, en de KLD werd in 1968 opgeheven. Enkele torens werden nog als 'oefentorens' van de BB gebruikt maar de meeste werden afgebroken. In het boek 'Boerderijen in en om Noordhorn, Zuidhorn en Briltill' vond ik de opmerking dat in 1974 de familie Wijgerts van de Nederlandse Staat een stuk grond kocht van ruim 1 are (pag.274); *op dit perceeltje stond de voormalige uitkijktoren van de BB (Bescherming Bevolking).*

De raatbeton-toren was ontworpen door de firma Schokbeton uit Kampen (zie bijvoorbeeld bij Wikipedia onder Luchtwachtstoren). We zien op de figuur hierboven een deel van de bouwtekening, waar blijkt dat de vloer van de waarnemings ruimte zich bevond op 19.6 meter boven het maaiveld. Via 8 betonnen trapjes en nog een stalen ladder kwamen de waarnemers boven.

Volgens de vergunning is er sprake van een privaat, met ventilatie door middel van een raam dat kan worden opengezet; het is mij niet duidelijk geworden of men daarvoor eerst alle trappen naar beneden moest lopen, of dat deze inrichting boven in de toren was aangebracht. Bij de bouw van de toren werd gebruik gemaakt van prefab beton elementen. Onderstaande schets geeft een antwoord op de vraag: 'Waar stond de toren ?'

Deel van de schets van de lokatietekening bij de vergunning: de toren is bij T gebouwd. W is de boerderij van de familie Wijgerts en Z is de Zuiderweg die toen nog een kleiweg was, niet verhard dus. De bochten zijn rechtgetrokken bij de wegverbetering in 1957.

Anne Drentje

Nawoord van de redactie: Een zoektocht naar verhalen en foto's van de betrokken vrijwilligers, leverde tot nu slechts namen op. Lodewijk Hoogstra noemde Harke Jager, de onderwijzer Bol en Jaap Fluit van de Jellemaweg. Feitze van Zwol herinnerde zich de (zomer) avonden waarop hij zijn zwager Gerrit de Vries uit Noordhorn trof, op weg naar een oefening. Ook Cor Rosema van Briltill maakte deel uit van het korps. Maar geen van hun nabestaanden kon iets over de activiteiten vertellen. Laat staan dat ze ooit een actiefoto van hen hadden gezien.

De Bindervoet foto's

Het gezin Clant Bindervoet was het laatste uit het geslacht Clant dat Hanckema bewoonde). Kort voor de afbraak vertrok de familie in 1876 naar Haarlem.*

Naar de redenen voor deze verhuizing moeten we gissen.

In ieder geval zouden de opgroeiende kinderen van Maurits Clant Bindervoet en zijn vrouw Hiltje Piccardt daar in Holland meer mogelijkheden hebben.

Wat bleef, zijn enkele restanten van de borg, documenten en foto's.

Daaronder enkele portretfoto's van de kinderen Clant Bindervoet.

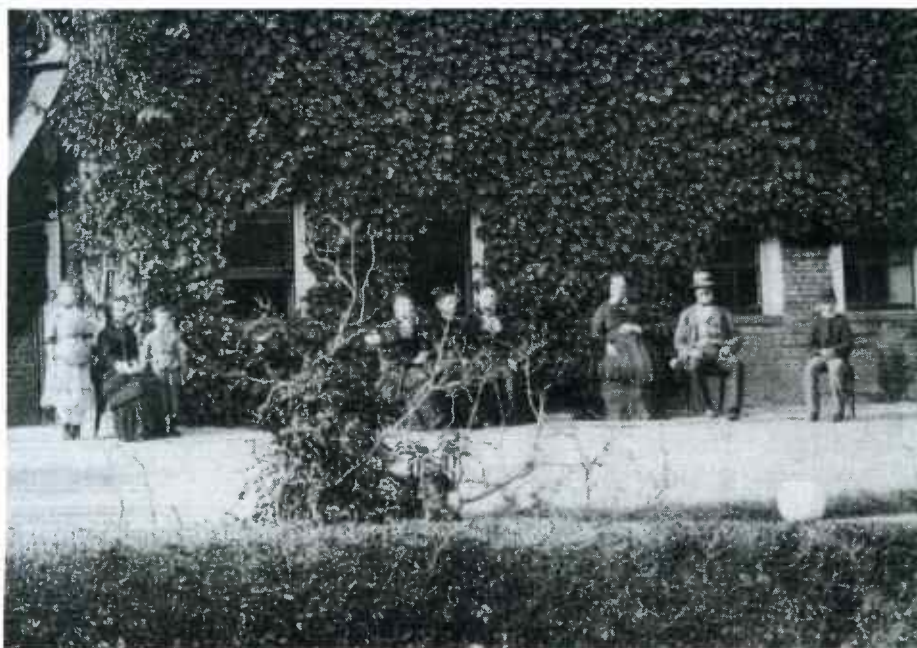
Toen er onlangs een foto van de 69 jarige Hiltje Clant Bindervoet-Piccardt opdook vond ik dat het tijd werd om een antwoord te geven op de vraag : 'Wie is wie ?' op de tot nu toe bekende foto's.

Gert Jan van Ark krijgt een foto

Toen Gert Jan van Ark de 93 jarige mevrouw Leemhuis in Norg bezocht kreeg hij van de oude dame een foto uit 1900 die volgens haar iets met de borg Hanckema te maken had. Via hem belandde het portret mij. Het staat op de voorkant van deze uitgave. Dankzij de aantekeningen op de foto werd snel duidelijk wie de afgebeelde dames zijn. En ook de aanleiding voor hun poseren laat zich raden. De jonge vrouw in het midden is Talje Dijkstra de moeder van mevrouw Leemhuis. Talje was de dochter van de rijke hereboer Doeko Dijkstra en diens vrouw Tjadduwe Evers. Dit echtpaar geniet in Oost Groningen enige faam vanwege hun villa Hoogheem die het 1881 in Nieuwolda liet bouwen. Dochter Talje ging 'in stad' naar de middelbare school en woonde - op stand - bij de weduwe Clant Bindervoet (69) en haar dochter Everdina (45). Wellicht liet Talje deze opname in 1900 maken ter herinnering aan haar verblijf bij deze dames. Het portret bewijst dat Hiltje Piccardt, en sommigen van haar kinderen, na het overlijden van haar man Maurits, naar Groningen terugkeerden.

Een zomerdag op Hanckema in 1872

De foto, waaruit dit fragment gesneden werd, is algemeen bekend. Ik veronderstel dat hij rond 1872 werd gemaakt met de bedoeling om tot in lengte van jaren de wand te sieren in de huizen van kinderen en kindskinderen. Het bijschrift van de foto wettigt de veronderstelling dat de afgebeelde personen deel uitmaken van het gezin Clant Bindervoet. Want het bijschrift bij deze foto luidt 'de laatste bewoners van Hanckema'. De combinatie van het vermoedelijke jaar van opname, en de leeftijden van de kinderen in dat jaar**) leidt tot de enigszins speculatieve tekst onder de foto.

*Van links naar rechts zien wij Elisabeth Bloemert (10), Everdina (17) Pieter (6), 3 niet nader te benoemen dames***, moeder Hiltje (42) en vader Maurits Clant Bindervoet (62) en zoon Sophius (12). Het 2 jarige op Hanckema geboren dochtertje Johanna ontbreekt. Net als de 15 jarige Maurits die mogelijk in verband met studie elders verblijft.*

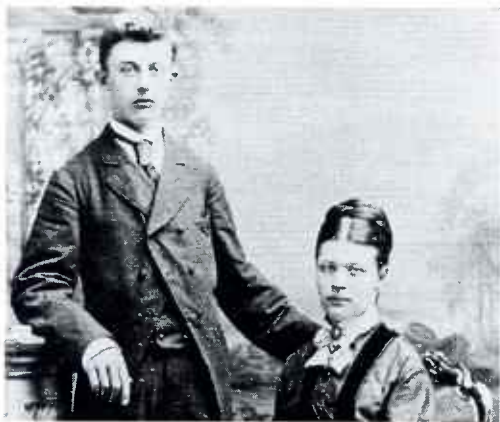
Vijf volwassen kinderen Clant Bindervoet

In een van de fotomappen van de HKZ bevindt zich een serie familiefoto's van de Clant Bindervoeten die ooit aan Zuidhorners geschonken werden en later in bezit kwamen van mensen als Tjeerd van Hoogen en Job de Wit. Deze foto's zijn nu, in het digitale tijdperk, ook te zien op de site 'Zuidhorn in Beeld'.

Daar zijn ze voorzien van de sumiere bijschriften als *Pieter en Annie en drie dames Clant Bindervoet*. Het bestuderen en vergelijken van diverse gegevens leverde uiteindelijk voldoende informatie op om de bijschriften vollediger te maken. In hoeverre mijn speculaties aannemelijk zijn? Oordeelt u zelf.

Maurits en Dini

Maurits (1857-1886) was de oudste zoon uit het gezin. Hij studeerde rechten in Leiden en overleed op jonge leeftijd in Groningen. Dini's volledige naam was Everdina Josina (1855-1925). Zij overleed in Arnhem en werd in Groningen begraven. Ik vermoed dat zij met haar moeder samenwoonde. Deze broer en zus bleven beiden ongehuwd.

Maurits en Dini

Annie en Pieter

Pieter en Annie

Het bijschrift van de foto rechts luidt: **Pieter en Annie**. De foto werd gemaakt tgv. hun bezoek aan de meikermis op 22 mei 1887. Of **Annie** een toevallige vriendin van Pieter Evert Barthold was? Vrijwel zeker is dat zijn vier jaar jongere zus **Johanna** de enige van de kinderen is die op Hanckema geboren werd.

In ieder geval is de vrouw op de foto niet Pieters toekomstige echtgenote die Everdina Francina van Nispen heette. Hij trouwde met haar in 1894 in Rotterdam. Het paar kreeg één dochter, Theodora Engelberta. **Pieter** Clant Bindervoet werd ontvanger der directe belastingen. Met standplaatsen Simpelveld, Dieren, Tiel en uiteindelijk Bergen op Zoom. Hij overleed in 1915.

Johanna Renzina (Annie), de jongste van de Clant Bindervoet kinderen, trouwde in 1890 met Jan Nicolaas Boom, koopman te Amsterdam. Zij was de vrouw die rond 1950 een laatste bezoek aan Zuidhorn bracht en bij die gelegenheid ook met **Anco Wigboldus** sprak. Wigboldus bericht daarover in zijn boek 'Huizen die ik tekende'

Josina Edzertina de oudste dochter

Enige tijd geleden ontdekte ik nog een Clant Bindervoet portret. Het bijschrift luidt:

'Adriana Vossina Sannes en haar moeder'

Die moeder is **Josina Edzertina** Clant Bindervoet (1853-1940). Zij was de oudste dochter die in 1874 trouwde met de uit

Wildervanck afkomstige arts Sayolt Menso Tonkes Sannes. Het paar kreeg een dochter Adriana Vossina, die in 1875 in Rotterdam geboren werd.

Drie dames Clant Bindervoet

We zagen tot nu toe de afbeeldingen van drie jonge vrouwen Clant Bindervoet en het is nu aan u en mij om te gissen naar de namen van de drie oudere dames op de bekende foto die, naar ik schat, rond 1920 gemaakt werd.

Een afdruk ervan moet ooit geschonken zijn aan iemand in Zuidhorn.

In dat jaar waren vier van vijf Clant Bindervoetdochteren nog in leven: Josina Edzerdina, Rensina, Everdina en de jongste, Johanna Renzina.

U bent van harte uitgenodigd om mee te denken over de vermoedelijke namen van deze drie. Mijn kleindochter en ik zijn het er alvast over eens dat we hier vrijwel zeker te maken hebben met van links naar rechts: Johanna, Josina en Everdina.

Maar we kunnen ernaast zitten. Bekijk de foto aandachtig en vergelijk de jeugdige gezichten met die van de oudere dames. Deelt u dit vermoeden of verschilt u met ons van mening? Ik ben benieuwd naar uw reactie op deze gezichtsanalyse.

De drie dames Clant Bindervoet. Waarschijnlijk zijn het van links naar rechts: Johanna, Josina en Everdina. Rensina ontbreekt op deze foto. Niet onwaarschijnlijk: Zij overleed in 1924' na een langdurig en geduldig lijden' volgens de overlijdensadvertentie.

Laatste bezoek aan Zuidhorn

De op Hanckema geboren **Johanna (Annie)** bezocht in 1953 nog eenmaal haar geboorteplaats. Daarover schreef Anco Wigboldus het volgende: 'Daar er van de borg diverse tekeningen bestonden en enige bejaarde dorpsgenoten mij ook veel details over de aanleg van het geheel konden meedelen, maakte ik, in tekening, een reconstructie van het gebouw liggend in de omringende tuinen. Deze tekening werd het bezit van **mevrouw Boom, geboren Clant Bindervoet**, die

*het slot nog bewoond had en in de winter vanaf de slotbrug de schaatsenrijders op de slotgracht had nagekeken. Zij liet deze tijd nog eens boeiend herleven, toen zij, op hoge leeftijd, mij bezocht na een tocht door het dorp. Ze was uit Amsterdam overgekomen, om maatregelen te nemen in verband met de familiegraven en ze had bovendien nog eens in de kerk een blik willen slaan op epitafia ****), op de preekstoel en de herenzetels die het familiewapen dragen. Het gehele bezoek ademde een zekere gratie van een herinneren en een respectvol afscheid nemen.'*

Tot slot : de familienaam Clant Bindervoet

De naam Clant Bindervoet, die was voorbehouden aan de nakomelingen van Hiltje en Maurits, stierf na één generatie uit omdat hun zonen, of ongehuwd bleven, of omdat ze geen mannelijke nakomelingen hadden. Hun dochters gaven, voor zover ze die mogelijkheid al hadden, de familienaam niet door. Nakomelingen van de Clant Bindervoeten, die van tijd tot tijd in Zuidhorn opduiken gebruiken dan ook stambomen met veel naamswisselingen om hun relatie met de laatste borgbewoners aan te tonen.

Nico Attema

**) In 1868 verruilden Maurits Clant Bindervoet en zijn gezin Lenferdinge in Eelde voor zijn geboortehuis, de borg Hanckema die hij had teruggekocht van burgemeester Arnoldus Gelderman. Deze had het voorvaderlijke bezit van de Bindervoeten in 1842 gekocht van Maurits' oudere broer Evert Barthold, vrijgezel en wethouder. Deze Bindervoet liet in dezelfde tijd (net als Johan Hora Buma) een modern landhuis bouwen dat hij Arnichem noemde.*

***) 1. **Josina Edzerdina** 1853-1940 Geh.1874 met Isaäk Sayolt Menso T. Sannes. R'dam. Dochter: Adriana Vossina 2. **Rensina Sophia** 1854-1924 Geh.1875 met neef Sophius Coenraad H.Bruijnings koopman A'dam. Twee zonen 3. **Everdina Josina** 1855-1925 Ongehuwd. 4. **Maurits** 1857-1886 Ongehuwd, studeerde rechten Leiden. 5. **Sophius Coenraad Hendr.** 1860-1891 Ongehuwd, notaris Arnhem. 6. **Elisabeth Bloemert** 1861-1903 Ongehuwd 7. **Pieter Evert Bartoldt** 1866-1942 1894 Geh. met Everdina Fr. Jos. Van Nispen (geb.1869) dochter Theodora Engelberta Clant B. 8. **Johanna Renzina** 1870-1953 Geh. met Jan Nic. Boom, zoon Boudewijn Karel en dochter Hiltje.*

****) Misschien zitten hier Jozina (19 jaar) en Renzina (18 jaar) naast een derde dame.*

*****) Epitafia betekent grafinschriften*

Tijdens de koude oorlog werd het Korps Luchtwachtdienst opgericht dat vrijwel geheel uit vrijwilligers bestond. Zij bemanden de karakteristieke luchtwachtorens waarmee Nederland in die jaren werd volgebouwd. Ook in Zuidhorn verscheen zo'n bouwsel. Onlangs kwamen foto's van deze toren beschikbaar en Anne Drentje ging in het gemeentearchief op zoek naar de achtergronden en schreef een kort bericht over zijn bevindingen.

De luchtwachtoren aan de Zuiderweg. Op de achtergrond de boerderij van de fam. Wijcherts. In de verte is de spits van de kerktoeren van Zuidhorn te ontwaren

Onderstaande foto toont twee vrijwilligers van de KLD in actie. De een bepaalt de hoogte en vliegrichting van het vijandelijke toestel. De andere geeft de informatie door aan de centrale. In onze provincie stond die op het kazerneterrein aan de Verlengde Heereweg te Groningen

Met posters als deze werden vrijwilligers geworven. Ondanks alle inspanningen bleef hun aantal ver beneden de geraamde behoefte.

Historisch Kring Zuidhorn

111122

€ 2,50